

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده پردیس تحصیلات تکمیلی

پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق عمومی

عنوان

نسبت صلاحیت شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام در امر تشخیص مصلحت
با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره) و قانون اساسی

استاد راهنما:

دکتر قدرت الله رحمانی

استاد مشاور:

دکتر محمد ربیعی

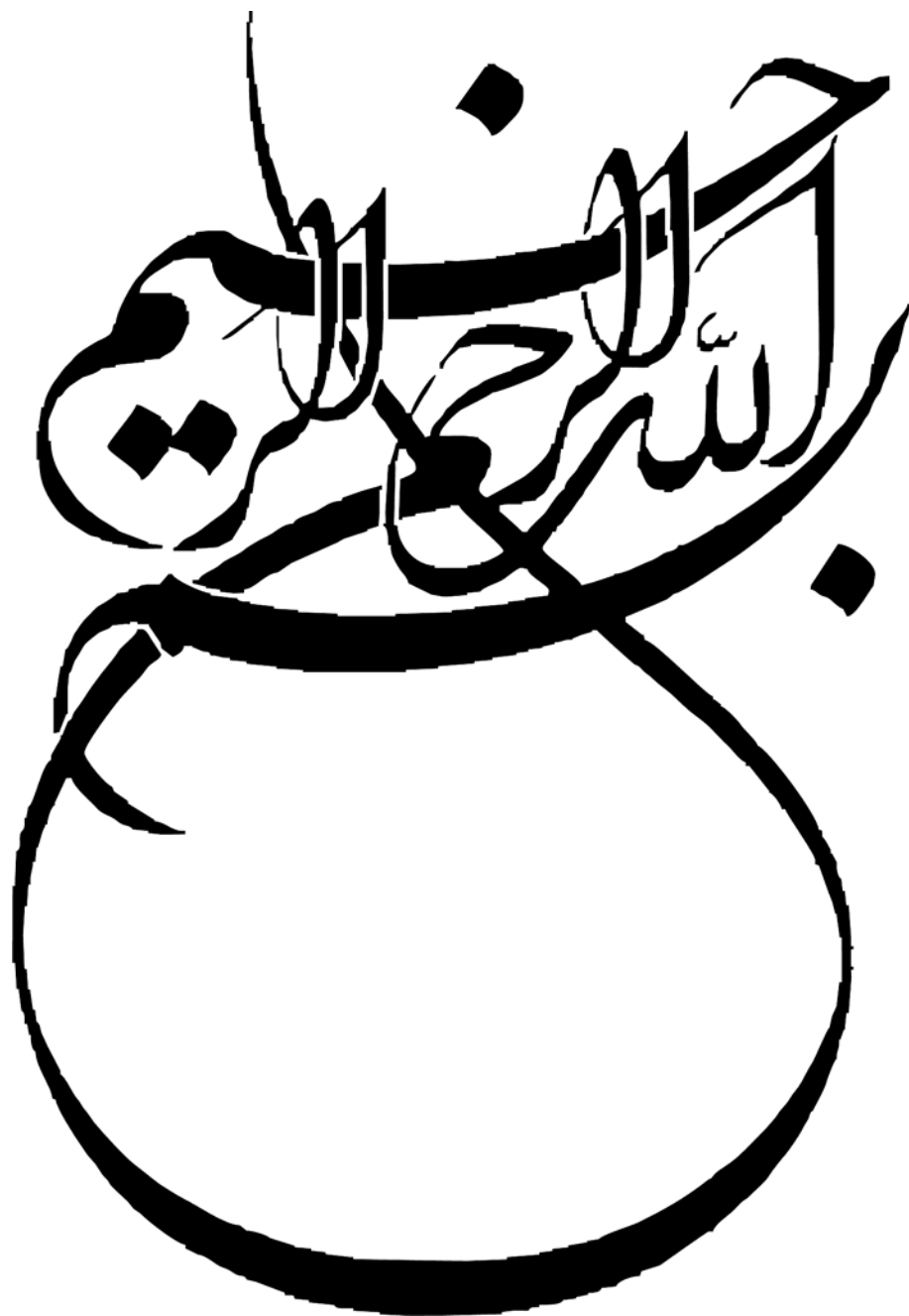
استاد داور:

دکتر علی محمد فلاح زاده

پژوهشگر:

سید ناصرالدین نوری زمان آبادی

بهمن ماه ۱۳۹۵

به نام خدا

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداوند است و همواره ناظر به اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری ما دانشجویان دانشکده های دانشگاه علامه طباطبائی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جوئی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت،
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق،
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش،
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش،
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار،
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق،
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی،
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد،
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جوئی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینند.

سید ناصرالدین نوری زمان آبادی

تاریخ و امضاء:
سید ناصرالدین نوری
۹۵/۱۱/۲۴

تعهدنامه ی اصالت پایان نامه / رساله

نورالدین زمان آبادی

اینجانب سید ناصرالدین نورالدین زمان آبادی دانش آموخته مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد / دکتری در رشته حسابداری محاسبی

که در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۳۰ از پایان نامه / رساله خود تحت عنوان تبیین مدل حسابداری در ایران و کسب نمره / درجه ۱۸ دفاع نموده ام، متعهد می شوم:

مجموع تخمین بهمت دعای زراره صومعه
تخمین بهمت با تا لیدر زراره صومعه
ارد

۱- این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از مقاله، کتاب، پایان نامه و غیره) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده از هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ازین دست موارد از این پایان نامه / رساله را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعائی نخواهم داشت.

تاریخ و امضاء
سید ناصرالدین نورالدین زمان آبادی

سید ناصرالدین نوری زمان آبادی

بسمه تعالی
 دانشگاه علامه طباطبائی
 پردیس تحصیلات تکمیلی خودگردان دانشگاه
 صورتجلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی

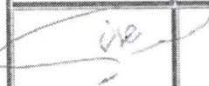

با تائیدات خداوند متعال پایان نامه آقای: سید ناصرالدین نوری زمان آبادی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته: حقوق عمومی به شماره دانشجویی: ۹۲۲۳۰۳۱۹۷۲۸ تحت عنوان "نسبت صلاحیت شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام در امر تشخیص مصلحت با تاکید بر دیدگاه امام خمینی (ره) و قانون اساسی" به راهنمایی آقای: دکتر قدرت الله رحمانی در جلسه مورخ: ۹۵/۱۱/۲۴ با حضور اعضاء جلسه دفاعیه برگزار گردید.

ضمناً نمره نهایی نامبرده به شرح زیر اعلام می‌شود.

-حداکثر نمره برای پایان نامه کارشناسی ارشد ۱۹ در نظر گرفته شود و نمره پذیرش و چاپ مقاله نیز به صورت زیر محاسبه گردد: ۱- چاپ مقاله در نشریات عضو ۱۵ نشریات علمی - پژوهشی و مجلات داخلی دانشگاه ۱ نمره ۲- چاپ مقاله در نشریات علمی - ترویجی ۰/۵ نمره ۳- چاپ مقاله در مجموعه مقالات همایشهای علمی و بین المللی ۰/۲۵ نمره و حداکثر تا دو مقاله ۰/۵ نمره توضیح: ارائه مقاله برای دانشجویان صرفاً در مدت مجاز تحصیل امکانپذیر خواهد بود.	شماره مقاله از ۱-
نمره مقاله: _____ نمره پایان نامه از ۱۹: _____	نمره نهایی: _____ با حروف: _____

در ضمن برخورداری از امتیاز مقاله با ارائه مقاله چاپ شده و یا گواهی چاپ حداکثر تا شش ماه پس از دفاع پایان نامه امکان پذیر است. بدیهی است دانشجویی که مدت مجاز تحصیل او خاتمه یافته باشد مشمول این بند نخواهد بود.

اعضاء جلسه دفاع:

سمت	نام و نام خانوادگی	امضاء
استاد راهنما	جناب آقای: دکتر قدرت الله رحمانی	
استاد مشاور	جناب آقای: دکتر محمد ربیعی	
استاد داور	جناب آقای: دکتر فلاح زاده	
نماینده تحصیلات تکمیلی	جناب آقای اسرار کار خاتم: حسن روشن	

نمرة ۱۹ تا ۲۰ عالی
 نمرة ۱۸ تا ۱۸/۹۹ بسیار خوب
 نمرة ۱۷ تا ۱۷/۹۹ خوب
 نمرة ۱۴ تا ۱۶/۹۹ قابل قبول
 نمرة کمتر از ۱۴ غیر قابل قبول

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر رحمانی که
قبول زحمت نمودند و در تهیه این پایان نامه مرا مورد
لطف قرار دادند و با مساعدت و راهنمایی های بی دریغ
ایشان موفق به تدوین این پایان نامه شدم قدردانی و
تشکر می نمایم.

از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر ربیعی به واسطه
مشاوره ارزشمندشان نهایت تشکر را می نمایم.

برای «فاطمه» همسر فداکار و صبورم که در
دوران تحصیل یاری صدیق و همراهی بی توقع بود
و اکنون در جوار حق آرمیده است آرزوی روحی
شاد و توام با قرین رحمت الهی می نمایم.

از دختران عزیزم که در تایپ و ویراستاری این
پایان نامه مرا یاری نمودند تشکر می کنم از خداوند
بزرگ برای آنها عاقبت به خیری آرزو می نمایم.

چکیده:

این پژوهش به بررسی علل عدم تصویب برخی از مصوبات مجلس شورای اسلامی که مبتنی بر مصلحت اندیشی و تشخیص ضرورت توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی می باشد پرداخته و نقش مجمع تشخیص مصلحت نظام و علت وجود آن را از دیدگاه امام خمینی (ره) و قانون اساسی بصورت مستند و تحلیلی بیان نموده است.

آنچه در این پژوهش به آن توجه شده عملکرد شورای نگهبان در خصوص عدم توجه به احکام ثانویه و صرفاً مدنظر داشتن احکام اولیه و قانون اساسی بوده و این امر موجب کندی امور جاری کشور شده بود.

در حالی که امام(ره) در شرایط ضرورت حفظ نظام و کشور و در صورت تصویب دو سوم نمایندگان مجلس شورای اسلامی استفاده از احکام ثانویه که آن هم از احکام اولیه است، را مورد تاکید قرار می دادند و عمل به آن را واجب می دانستند.

در این پژوهش علت تشکیل "مجمع تشخیص مصلحت نظام" که با هدف حل اختلاف بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در صورتی که شرعاً و قانوناً موفق به حل اختلاف نشوند پرداخته است، و در یک تحلیل نهایی این وظیفه برای مجمع تشخیص مصلحت یک وظیفه استثنایی تلقی می شود. زیرا مجمع حق قانونگذاری ندارد و نباید در عرض سایر قوا قرار گیرد.

کلید واژه ها:

شورای نگهبان، مجلس شورای اسلامی، مصلحت، تشخیص مصلحت، مجمع تشخیص مصلحت نظام، نسبت صلاحیت.

صفحه	عنوان
۱	مقدمه

▪ فصل ۱- کلیات و مفاهیم

بخش ۱- نظام

۸	تحقق نظام ۱-۱
۸	موجودیت ۱-۱-۱
۹	جمعیت ۱-۱-۲
۱۰	سرزمین ۱-۱-۳
۱۱	قدرت (حاکمیت) ۴-۱-۱
۱۲	مشروعیت ۱-۱-۵
۱۴	قانون ۱-۱-۶

بخش ۲- مصلحت

۱۵	معنای لغوی مصلحت ۱-۲-۱
۱۶	کاربرد مصلحت ۱-۲-۲
۱۷	تشخیص ضرورت مصلحت ۱-۲-۳
۲۱	مصلحت در قانون اساسی سایر کشورها ۱-۲-۴

▪ فصل ۲- مرجع اصلی تشخیص مصلحت

بخش ۱- مبانی نظری و قانونی

۲۷	قانون اساسی ۲-۱-۱
۲۹	مجلس شورای اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) ۲-۱-۲
۳۰	وظیفه نمایندگان مجلس شورای اسلامی در قانون اساسی ۲-۱-۳
۳۲	شورای نگهبان از دیدگاه امام خمینی (ره) ۴-۱-۲
۳۳	شورای نگهبان از دیدگاه قانون اساسی ۲-۱-۵
۳۸	رویکرد شورای نگهبان ۲-۱-۶

بخش ۲- عملکرد مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان

۴۴	مصلحت اندیشی ۱-۲-۲
۴۷	مجلس شورای اسلامی و مصلحت اندیشی ۲-۲-۲
۴۹	شورای نگهبان و مصلحت اندیشی ۲-۲-۳
۵۰	عملکرد شورای نگهبان ۲-۲-۴

▪ فصل ۳- مرجع استثنایی تشخیص مصلحت

بخش ۱- صلاحیت تشخیص مصلحت در موارد مغایر با شرع

۵۴	مفهوم احکام شرعی ۱-۱-۳
۵۵	احکام اولیه ۲-۱-۳
۵۵	احکام ثانویه ۳-۱-۳
۵۶	احکام حکومتی ۴-۱-۳

بخش ۲- رویکرد مختلف به موازین شرعی

۵۸	تدوین کنندگان قانون اساسی ۱-۲-۳
۵۹	از دیدگاه امام خمینی (ره) ۲-۲-۳
۵۹	از دیدگاه شورای نگهبان ۳-۲-۳

بخش ۳- مجمع تشخیص مصلحت نظام

۶۱	روند تشکیل مجمع تشخیص مصلحت ۱-۳-۳
۶۴	مجمع تشخیص مصلحت نظام در قانون اساسی ۲-۳-۳
۶۸	اصل ۱۱۲ در بازنگری قانون اساسی (سال ۱۳۶۸) ۳-۳-۳
۷۲	وظایف مجمع تشخیص مصلحت نظام در قانون اساسی ۴-۳-۳

۷۳	نتیجه گیری
۷۷	فهرست منابع

مقدمه:

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایط لازم برای تأسیس یک نظام مبتنی بر آموزه‌های اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) و با اتکا به رأی ۹۸/۲٪ مردم محقق گردید.

قانون اساسی توسط خبرگان منتخب مردم تدوین و بارأی مستقیم مردم و با تأیید رهبر انقلاب به تصویب رسید و برای اجرا از طریق مراجع مربوطه به ارکان مختلف نظام ارسال گردید.

قانون اساسی اگرچه از نقاط قوت بسیار زیادی برخوردار بود اما در عمل به دلیل وجود بعضی ضعف‌ها، امور اجرایی و هماهنگی برخی از نهادها را با چالش روبه رو کرد.

یکی از این مشکلات عدم توافق بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در خصوص عدم تأیید بعضی از مصوبات مجلس، به ویژه مصوباتی مبتنی بر ضرورت و حفظ مصالح اسلام، کشور و مردم، توسط شورای نگهبان بود.

این روند موجب کندی حرکت سازندگی کشور شده بود، با توجه به شرایط زمانی انقلاب، وضع موجود برای مسئولین به ویژه امام (ره) قابل قبول نبود، و لذا مسئولین نظام از امام (ره) درخواست مساعدت کردند.

امام (ره) با وجود تمام تلاشی که برای تغییر رویه شورای نگهبان نمودند، برای سرعت بخشیدن به تصویب مصوبات مجلس با قید غایت احتیاط دستور تأسیس مجمع تشخیص مصلحت نظام جهت حل مشکل موجود ناشی از اختلاف بین مجلس و شورای نگهبان را صادر کردند.

در این حکم تأکید امام (ره) بر شرعی و قانونی بودن عدم توافق بین مجلس و شورای نگهبان است. ایشان تشخیص مصالح نظام را مهم و غفلت از آن را موجب شکست اسلام دانستند و توجه به آن را بسیار ضروری می‌دانستند.

آیا در صورت بازگشت دیدگاه امام به رویه و عملکرد شورای نگهبان، امکان اعمال حکم حکومتی مبتنی بر مصالح عمومی توسط شورای نگهبان وجود دارد یا خیر؟ به عبارت دیگر با تغییر رویکرد شورای نگهبان و پذیرش مصلحت عمومی به عنوان موازن ثانویه که در مصوبات مجلس متبلور می‌شود، مجمع تشخیص مصلحت نظام تبدیل به نهادی استثنایی در امر قانون‌گذاری می‌شود و تنها در صورتی که شورای نگهبان مصوبه مبتنی بر مصلحت مجلس را حتی با لحاظ عناوین ثانوی نپذیرد، امر به مجمع تشخیص ارجاع خواهد شد. در این تحقیق امکان یا امتناع تشخیص احکام مصلحتی در عهده شورای نگهبان و برکنار ماندن مجمع تشخیص مصلحت نظام با توجه به دیدگاه امام (ره) و محتوای اصول قانون اساسی بررسی می‌شود.

سؤال اصلی:

حدود صلاحیت هر یک از دو مرجع شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت در بیان احکام اسلام و موازن شرعی (راجع به مصوبات مجلس شورای اسلامی) چگونه است؟

فرضیه اصلی:

شورای نگهبان مرجع اصلی بیان احکام اسلامی و موازن شرعی اعم از اولیه و ثانویه و حکومتی است و صلاحیت رسیدگی و تأیید مصوبات مغایر با احکام و موازن اولیه را دارد. مجمع تشخیص مصلحت مرجع استثنایی در بیان احکام مصلحتی است و تنها در صورت رد مصوبه مغایر با موازن اولیه از سوی شورای نگهبان، صلاحیت رسیدگی خواهد داشت.

سؤال فرعی یک:

احکام اسلام و موازین شرعی، از نظر قانون اساسی، دیدگاه امام خمینی (ره) و رویکرد شورای نگهبان چه

مفهومی دارد؟

فرضیه فرعی یک:

با توجه به شرایط پیش‌بینی‌شده در قانون اساسی برای فقهای شورای نگهبان (آگاه به مقتضیات زمان بودن) و دیدگاه امام (ره)، احکام و موازین شرعی معنایی اعم از عنوان اولیه و ثانویه و حکومتی دارد و صلاحیت شورای نگهبان شامل تمام این احکام می‌شود، لیکن در رویکرد شورای نگهبان، صلاحیت شورا محدود به احکام اولیه است.

سؤال فرعی دو:

پیش‌بینی نهاد مجمع تشخیص مصلحت (در بازنگری سال ۶۸ قانون اساسی) چه تأثیری در صلاحیت شورای نگهبان در بیان احکام حکومتی داشته است.

فرضیه فرعی دو:

پیش‌بینی مجمع تشخیص مصلحت در قانون اساسی، صلاحیت اولیه شورای نگهبان در بیان احکام حکومتی و مصلحتی را زایل نمی‌کند و مفاد اصل ۱۱۲ قانون (الحاقی سال ۱۳۶۸) بر تفکیک صلاحیت شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت بر مبنای اولیه و ثانویه دلالت ندارد.

پیشینه تحقیق:

با توجه به کلیدواژه‌های این پایان‌نامه مثل نسبت، صلاحیت، شورای نگهبان، تشخیص مصلحت، مجمع تشخیص مصلحت نظام، دیدگاه امام (ره)، قانون اساسی، بررسی در عناوین و محتوای تعدادی از پایان‌نامه‌های موجود اهدافی را دنبال می‌کردند که باهدف این پایان‌نامه متفاوت بود اگرچه در بعضی از واژه‌ها لزوماً باید از آن استفاده می‌شد مشترک هستند.

بر اساس گزارش مورخه ۹۴/۹/۲ (ایرانداک) عنوان پایان‌نامه‌هایی که در بعضی از کلیدواژه‌ها با عنوان این پایان‌نامه مشترک هستند ولی اهداف دیگری را دنبال می‌کنند عبارت‌اند از:

۱. بررسی مبانی فقهی و حقوقی مجمع تشخیص مصلحت نظام و نقش آن در قانون‌گذاری (کارشناس ارشد فقه).

۲. بررسی مبانی فقهی و حقوقی مجمع تشخیص مصلحت نظام در اندیشه امام (ره).

۳. نهاد مجمع تشخیص مصلحت نظام در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران (کارشناس ارشد حقوق عمومی).

۴. بررسی افزایش نقش مجمع تشخیص مصلحت نظام و تأثیر آن در سیاست‌گذاری‌های کشور (کارشناس ارشد مطالعات ایران و سیاست‌گذاری عمومی).

در پایان‌نامه‌های ردیف ۱ و ۲ گرایش اصلی به بررسی مبانی فقهی با محوریت مجمع تشخیص مصلحت نظام است درحالی‌که در این پایان‌نامه بررسی نسبت صلاحیت شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام در امر تشخیص مصلحت با تأکید بر دیدگاه امام (ره) و قانون اساسی بوده که می‌تواند در تحقق هرچه بیشتر قانونمندی نظام مؤثر افتد.

در خصوص پایان‌نامه‌های ردیف ۳ و ۴ عمدتاً به علل تأسیس مجمع تشخیص مصلحت نظام در ساختار سیاسی کشور پرداخته در صورتی‌که در این پایان‌نامه به امکان وظیفه استثنائی مجمع تشخیص مصلحت نظام در حل اختلاف بین شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی توجه شده است. لذا اگرچه تمام پایان‌نامه‌های مذکور در بعضی از مفاهیم مشترک هستند ولی هرکدام در جایگاه علمی خود مفید و قابل‌استفاده می‌باشند اما این پایان‌نامه در هدف‌گذاری با آنها متفاوت است و نگاهش به امکان اصلاح امور است.

سازمان‌دهی تحقیق:

این تحقیق بر اساس فصل، بخش و زیر بخش تحت عناوین کلیات و مفاهیم، مرجع اصلی تشخیص مصلحت، مرجع استثنائی تشخیص مصلحت و بررسی نسبت آنها به روش عددی تدوین‌شده است که عدد سمت چپ فصل و اعداد بعد آن بخش و زیر بخش هست. این پایان‌نامه شامل یک مقدمه، سه فصل، ۷ بخش و ۳۲ زیر بخش و نتیجه‌گیری می‌باشد.

تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح:

۱. شورای نگهبان: نهاد تصویب‌کننده مصوبات مجلس
۲. مصلحت: توجه به نقش زمان و مکان برای حل معضلات و تشخیص مصالح جامعه به‌عنوان حکم حکومتی.
۳. تشخیص مصلحت: پیدا کردن حکمی که موجب رفع معضلات نظام و رخدادهای گذرا می‌شود.
۴. مجمع تشخیص مصلحت نظام: تشخیص موارد مورد اختلاف شورای نگهبان و مجلس در خصوص مصلحت نظام.
۵. نسبت صلاحیت: احصای میزان توجه امام (ره) و قانون اساسی به حل معضلات کشور توسط شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام.

اهداف تحقیق:

دستیابی به امکان حل اختلاف مجلس شورای اسلامی با شورای نگهبان با توجه و دیدگاه امام (ره) و قانون اساسی در خصوص استفاده از احکام ثانویه توسط شورای نگهبان، ضرورت دستور تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام توسط امام (ره)، استثنایی بودن وظیفه حل اختلاف بین مجلس و شورای نگهبان برای مجمع تشخیص مصلحت نظام، تسریع در اعمال سیاست‌گذاری‌های کشور.

روش اجرای تحقیق:

این تحقیق توصیفی و تحلیلی از نوع نظری با روش گردآوری اطلاعات بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای و تجزیه و تحلیل آنها است.

فصل ۱

کلیات و مفاهیم

بخش ۱- نظام

۱-۱ تحقق نظام

اگر نظام را یک امر وحدت در کثرت بدانیم که عناصر تشکیل دهنده آن به تناسب موضوع و شرایط، در جهت تحقق اهداف مشخص با یکدیگر در تعامل هستند که در روند تاریخی خود و اداره آن، عوامل جمعیت، سرزمین و حاکمیت (قدرت سیاسی) به عنوان عناصر اولیه در تأسیس نظام محقق می گردد و در تداوم آن، دولت به عنوان عالی ترین قدرت سیاسی و اجتماعی که مظهر جامعه مدنی است شکل می گیرد و همه ارکان موجود در کشور را شامل می شود که در قالب یک نظام می توان مطرح نمود.

در این رابطه حسب رعایت روند موضوع تحقیق و دور نشدن از اهداف آن به بعضی از عناصر آن اشاره و در اهم آن به تفصیل پرداخته شده است.

۱-۱-۱ موجودیت

با توجه به اینکه تأسیس یک نظام در ابتدا مستلزم وجود سه عامل: جمعیت، سرزمین و قدرت است، تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران نیز از این امر مستثنا نیست با این تفاوت که در تشکیل نظام عوامل سرزمین و جمعیت محقق شده است ولی در خصوص عامل قدرت نیازمند تحقق آن است. در خصوص عنصر تشکیل قدرت در نظام جمهوری اسلامی ایران برخلاف بسیاری نظامهای موجود در دنیا که قدرت ناشی از یک روند عرف یا تفکرات سیاسی خاص بوده است، در ایران پس از اتفاقات سال ۱۳۴۱ و بعد از قیام ۱۵ خرداد سال ۱۳۴۲ مبارزات امام (ره) به صورت مسالمت آمیز شروع شد که مقدمه ای بود برای تشکیل یک نظام جدید که مبنای آن بر اساس اصول اسلام ناب محمدی گذاشته شده بود.

«طرح حکومت اسلامی بر پایه ولایت‌فقیه در اوج خفقان و اختناق رژیم استبدادی از سوی امام خمینی

(ره) ارائه شد».^۱

۱-۱-۲ جمعیت

جمعیت امروز ایران ناشی از یک سیر تکامل اقوام مختلف از سالیان دور است که هرکدام به‌صورت قبایل و اقوام جدا از یکدیگر زندگی می‌کردند، اما قابلیت تشکیل یک نظام سیاسی را نداشتند ولی به علت ضرورت‌های زندگی مصلحت خود را در پیوند با یکدیگر دیدند و همین ارتباط موجب پدید آمدن روابط اجتماعی در ابعاد معنوی و مادی گردید، به‌طوری‌که اولین عنصر تحقق یک نظام که جمعیت باشد محقق شد. اگرچه در طول تاریخ فراز و نشیب‌های زیادی طی کرده، اما امروز به‌عنوان یک جمعیت کهن از آن یاد می‌شود. لذا در ایران به اتکا همین جمعیت با فرهنگ پایدار به عنوان عنصر اولیه، شرایط تشکیل یک نظام جدید فراهم گردید.

«جامعه (سیاسی) به دنبال گردهمایی اجتناب‌ناپذیر افراد و گروه‌ها و ایجاد ارتباط از نوع اجتماعی آن متولد می‌شود و به سبب متفاوت بودن روابط از خلال جامعه چهره قدرت ظاهر می‌شود و این قدرت به‌وسیله فرمانروایان اعمال می‌شود و قدرت در جامعه پا به عرصه وجود می‌گذارد. عامل گروه انسانی خمیرمایه تشکیل دولت - کشور است. کشورهای امروزی، در چارچوب مرزهای سرزمینی خود انواع انسانها، خانواده‌ها، طوایف و قبایل را گرد هم آورده و همانند کوره‌هایی آنان را در درون خود ذوب کرده‌اند، به‌طوری‌که در برهه خاصی جدا شدن آنها از یکدیگر کار آسانی نیست. همبستگی اجتماعی چه از طریق عوامل مکانیکی چه از راه پیوندهای ارگانیک، گروه انسانی را از حالت توده مانند و خام درآورده، به‌صورت پرورده و متحول قالب‌ریزی می‌کند. پدیده «ملت» تجسم بخش انسجام گروه انسانی است.

۱. قانون اساسی، مسلم آقایی، ص ۱۸، چاپ سوم، سال ۱۳۹۵

گروهی انسانی که اعضای آن در اثر عوامل پیونددهنده مادی و معنوی به یکدیگر وابسته گردند و نسبت به جماعت احساس تعلق کنند و سرنوشت خود را با سرنوشت سایر اعضاء یکی بدانند، عامل تشکیل یک ملت واقع می‌شوند؛ بنابراین عوامل مختلف و متعددی در شکل‌گیری ملت دخالت دارند و هرکدام از ملتها با اتکا به برخی از عوامل به موجودیت کنونی خود دست‌یافته‌اند اما این حقیقت نیز گاهی به چشم می‌خورد که یک یا دو عامل پیش‌گفته ممکن است موجب تشکیل یک ملت گشته استقلال کشور منبعت از آن را تضمین کند. مثلاً زبان فارسی برای بقا و دوام کشور ایران و دین اسلام برای تشکیل دولت پاکستان از عوامل مهم و اساسی بشمار می‌آید. در غالب موارد مبانی عینی و ذهنی دست‌به‌دست هم می‌دهند و موجب ظهور یک ملت و تشکیل یک دولت یا استمرار آن می‌گردند. ^۲ «

۳-۱-۱ سرزمین

سرزمین مکانی است جغرافیایی که اولاً برای سکونت گروه انسانی و ثانیاً برای اعمال حاکمیت دولت، کشور از واجبات است. قطعه‌ای از آب‌و‌خاک در کره زمین است که رابطه اقتدار سیاسی «دولت» با آن از نوع حاکمیت است. منظور از سرزمین تنها سطح آن نیست، بلکه امتداد عمودی آن از دو سو یعنی فضای زیرزمین از یک‌سو و فضای هوایی از سوی دیگر نیز جزء سرزمین محسوب می‌شود. بعلاوه دریا یا رودخانه ساحلی، فلات قاره و همچنین محدوده موردپذیرش حقوق بین‌المللی یا ناشی از معاهدات بین دول نیز قسمتی از محدوده سرزمین به شمار می‌آید. سرزمین چارچوب فضای واجبی است که جمعیت هر کشور در آن استقرار یافته و جماعت انسانی به برکت آن مادیت و تجسم می‌یابد. مفهوم "وطن"، "میهن" و خاستگاه از رابطه بین گروه انسانی و سرزمین پا به عرصه وجود می‌گذارد.

---

۲. بایسته‌های قانون اساسی، دکتر ابولفضل قاضی، چاپ ۴۶ سال ۱۳۹۲، ص ۲۰، ۵۷

« اهمیت سرزمین به عنوان محل استقرار گروه انسانی و جایگاه نشو و نمای قدرت دولت به اندازه ای است که در تاریخ و روشن تاریخ و افسانه و جغرافیا و در رابطه با عشق و علاقه و عادت اعضای جامعه، مفهوم میهن و وطن را مجسم می کند. جنگها و نزاعهای بسیاری به منظور دفاع از وطن و حفظ سرزمین و مرزها در طول تاریخ در گرفته و هنوز هم درمی گیرد و گاهی وزن سرزمین در برخورد ملتها بر ایدئولوژی و یا سایر ملاحظات اولویت می یابد و کشورها برای حفظ قلمرو و سرزمین خویش پیوسته حساسیت به خرج داده و می دهند.»^۳

نهادی واجد یک قدرت هنجاری که وسایل انحصاری بکار گرفتن اجبار فیزیکی را «حقا» در اختیار داشته و بر گروه انسانی موجود در حدود سرزمین خود اعمال کند. حکومت به برکت قدرت یادشده و از رهگذر صلاحیت بر کلیه قدرتهای موجود در جامعه مانند قدرت خانوادگی، صنعتی، حزبی، منطقه ای، محلی و امثالهم تحمیل می شود.»^۴

۴-۱-۱ قدرت - حاکمیت

« اعتقاد به قدرت مستقر و مسلط یا اعتقاد به زمامداران یکی از سرچشمه های مهم اطاعت شهروندان است. فردی که به درستی، حقانیت و خدمتگزاری دارندگان قدرت را باور داشته باشد، طبعاً به دستاوردها، مقررات و قواعد موضوعه از سوی آنان و راه و روشهای کارکرد هیئت حاکم، گردن می گذارد. به منظور ایجاد چنین رابطه ای باید به سرچشمه قدرت، شکل معینی از حکومت یا اشخاص دارنده زمام امور اعتقاد داشت. حکومتی حقانی «مشروع» تلقی می شود که با نظریه قدرت رایج در جامعه و در زمان معینی انطباق داشته باشد. چنین برداشتی از گرایشهای مذهبی، فلسفی، اخلاقی و تاریخی ناشی می شود یا اینکه در اثر پیدایش انقلابها نهضتها و حرکتها بروز و ظهور می کند.»^۵

---

۳. همان، ص ۵۹، ۶۰، ۶۳

۴. همان، ص ۶۰، ۶۲، ۶۳

۵. همان، ص ۷۰، ۷۱